

Szirmai Panni

A SZAPPANBUBORÉK KULTÚRTÖRTÉNETE

2017-10-01 | ESSZÉ

Filléres játék, a legtöbb gyerek odavan érte, tünékeny látványosság, esküvői fotók kötelezően giccses eleme, mi az? A szappanbuborékban jóval több van szappannál és

víznél, a szétpattanó gömb komoly művészettörténeti hagyományokra tekint vissza, de a kortárs művészeket is inspirálja. A buborék útja a vanitas-csendéletektől a bejárható installációig vezet.

önfeledt szórakozás

A pillanatnyi tökéletesség szimbólumaként az 1700-as évektől jelent meg zsánerképeken a szappanbuborékot szalmaszállal fújó gyerek. Társaságban vagy egyedül, a buborékfújás az önfeledt szórakozás, a gondtalan gyerekkor jelképe. Bár a buborék a természetben is előforduló jelenség (például a hibiszkusz növényi nedveiből is létrejöhet), a buborékfújás hagyománya a háztartási mosószappan elterjedéséhez kötődik.

A szappanbuborék (kultúr)története a szélesebb tömegek számára is elérhető glicerines szappannal kezdődik, az ipari forradalom idején. A pillanatok alatt szétpattanó, szalmaszállal fújó gömbökkel a szegény és a jobb körülmények között élő gyerekek egyformán jól szórakoztak. A forma a művészetben is fontos szerepet tölt be, több ikonográfiai típusnál fellelhető. A gömb az isteni tökéletesség, a megbonthatatlan örök egység, a művészettörténet egyik legismertebb szimbóluma.

Jacob de Gheyn (ifjabb): Vanitas Csendélet, Wikimedia Commons

Bár korábbi időszakból is akad példa megjelenésére, a pasztellszínekben játszó gömb a vanitas-képekhez kötődik. A 17. században elsősorban a Németalföldön elterjedt képtípus a csendélet speciális fajtája, amelyen a halálhoz, a mulandó élethez kapcsolható szimbolikus tárgyak (koponya, könyv, boros serleg) láthatók. A vanitasra, vagyis a hiúságra utaló képi elemek emlékeztetnek, hogy a földi javak, értéktárgyak a túlvilágon nem válnak hasznunkra, jelenlétük erkölcsös, puritán életmódra int. A sikeres élet kellékei, a vagyon és a szakmai teljesítményt jelző tárgyak (térkép, könyv,

aranypénz, ékszerek) mellett kiegészítő elemek is megerősíthetik a mondandót: hervadó virág a bársonnyal letakart asztalon vagy szálló szappanbuborék a háttérben.

az ember buborék

Összetettebb kompozíciós szerkezet (ifjabb) Jacob de Gheyn egyik munkája: a klasszikus *memento mori* allegória, amely a *Jelenések könyve* eseményeit ábrázolja. A címben megjelenő intelem „a halál nem ismer rangot” a vanitas-csendélethez is köthető, hagyományosan ismert üzenetet közvetíti. A törékeny földi életnek véget vető halál a szappanbuborékhoz teszi hasonlónvá az embert: az erre utaló homo bulla („az ember buborék”) latin eredetű kifejezés Rotterdami Erasmus aforizmagyűjteményében is szerepel **[1]** .

Jacques de Gheyn II: Mors Sceptra Ligonibus Æquat, www.britishmuseum.org

A vanitas-csendéletek mellett a németalföldi késő reneszánsz időszakban, már az 1500-as évek végétől allegorikus ábrázolásokon is találkozunk buborékokkal. Puttószerű gyerekek kezében látható a buborékfújó eszköz, olykor itt is felfedezhető a koponya, de gyakoribb csak a két angyalka megjelenése. A tünékeny buborék az 1600-as évektől hétköznapi jeleneteket ábrázoló zsánerképek eleme lesz. A kertben buborékot fújó anya és gyereke, vagy a jómódú család idilli csoportképének szélén játszó gyerekek mellett jellemző az ablakon kihajolva szappanbuborékot fújó gyerek.

Jean-Baptiste-Siméon Chardin: Szappanbuborék, wga.hu

Érdekes párhuzam fedezhető fel Jean-Baptiste-Siméon Chardin 1735-ben és 1739-ben két változatban készült rokokó festménye (*Szappanbuborék*) és Pierre Filloeuil szintén 1739-ben készült metszete között: minden bizonnyal Chardin népszerű képének (tükrözött) kompozíciós másolata a metszet. Ez a két mű is bizonyítja, hogy az 1700-as években közkedvelt képtípusnak számított a buborékos jelenet, bár éppen itt fordulatot is felfedezhetünk: Chardin képén nem kisgyereket látunk, hanem kamaszt, akinek már nem illendő vagy nem szokása a buborékfújás. A gondtalan gyerekkor elmúlása ad borongós hangulatot a képnek **[2]** .

lehet-e művészet a giccs?

A giccsbe hajló gyerekszobák és a sablonos gyerekábrázolások közegébe szinte kívánkozik a csillogó, rebbenő buborék. Ebből a könnyedségből ered, hogy a

szappanbuborék művészeti jelenléte kapcsán óhatatlanul felmerül a giccs kérdése. A fogalom megjelenése óta nehézségekbe ütköznek a hozzáértők a jelenség meghatározásakor. Mi számít giccsnek és mi a baj vele? Hogyan lehet egyértelműen eldönteni egy műről, hogy giccs? Egyáltalán: lehet-e művészet a giccs? Finomabban a „túlzottan érzelmes”, „erőltetetten idilli” kifejezéseket használjuk – valóban nem könnyű pontosan leírni a jelenséget, de ha ránézünk, azonnal tudjuk, mi a giccs. A giccs másnak akar látszani (idilli tökéletesség), mint ami valójában (üres szépeltetés). Jellemzően giccses termék a világ minden táján a turistalátványosságok környékét elárasztó miniatűr másolat, az adott látványosságot imitáló hamutartó, öngyújtó, tányér, kispárna, asztaldísz. Ebben az értelemben a fokozhatatlan giccs (a háborítatlan harmónia és tökéletes szépség) ígéretét hordozza például Disneyland: ahol bájos középkori várat idéző díszletek között találkozhatunk Donald kacsával és Hófehérkével **[3]** . A giccs hazugság, amit legitimál, hogy hiszünk neki (szépnek, valódinak találjuk). Másik jellemző sajátossága, hogy a művész nem „jól” (képességei maximumát nyújtva) akar dolgozni, pusztán az esztétikai élményre, a „szépségre” törekszik. Ezt az összefüggést nevezi Hermann Broch az esztétikai (szépség) és erkölcsi (művészi minőség) kategória összetévesztésének **[4]** .

A 19. században kevésbé népszerű elem, de néhány kivétel azért akad, ahol a buborékfújás hétköznapi örömhöz sorolható mozzanata visszafogottan, különösebb háttértartalom nélkül látható. A korszakban a zsánerképfestőkön kívül elismert művészek is foglalkoztak a témával. Eduard Manet 1867-es, *Szappanbuborékot fújó fiú* című képe harmonikus kompozícióba illeszti a jelenetet. A kép nem mozgalmas, de érezni a pillanatnyi feszültséget, ahogy a buborék elszakad a szalmaszáltól és száll, amíg szét nem pattan.

Sir John Everett Millais: Bubbles, Wikipedia

Sir John Everett Millais angol preraffaelita mester 1885-86-ban festette meg unokáját, Willie Milbourne James-t, ötéves korában, amint kezében a buborékfújó eszközökkel elbűvölten nézi művét. Az eredetileg *A gyermek világa* című érzelmes (sokak számára egyenesen negédes) festmény hamar népszerűvé vált, egy londoni hetilap meg is vásárolta illusztrációnak. Itt látta meg a Pears szappangyártó cég élelmes képviselője,

aki felfedezte a kép reklámértéket és megvásárolta a kizárólagos felhasználási jogokat. Millais vonakodva ugyan, de megadta az engedélyt a kép további használatához. Fennmaradt egy változat, amelyen a képre a fiú lábához Pears-szappanos dobozt festettek, mintha abból készült volna a szappanos folyadék. Feltételezések szerint ekkor használtak fel először műalkotást tömegtermék reklámjához **[5]** . A hirdetés végül a művész és az üzletember kölcsönös megalégedésére hatalmas sikert aratott, a képen szereplő kisfiú pedig felnőve a királyi haditengerészet tengernagya lett, de élete végéig rajta ragadt a „Buborék” név **[6]** .

Millais festményének utóéletéhez tartozik, hogy az emblematikus, később hirdetéssé avanszált kisgyerek figurája 1914-ben egészen más közegben tér vissza. Röviddel az első világháború kitörése előtt készült karikatúrán a német császár Kaiser Bill néven jelenik meg, mint a tanácstalan „Buborék”. A képeslapon terjesztett rajz elsöprően népszerű lett, bár a művész nem szignálta a lapot, Doug Tempestnek tulajdonítható a szellemes alkotás.

Kaiser Bill, www.worldwar1postcards.com

Még egy csavart visz a történetbe az 1917-es utánérzés: a ruhlebeni internálótáborban egy angol civil fogoly, bizonyos P. P. Wood festett karácsonyi üdvözlőlapot *Troubles* (Bajok) címen, amelyet egyértelműen a Millais-kép inspirált. A fanyar humorral rajzolt fogolytábori hangulatképen az üres tányérból felszálló füst az 1918-as számot írja ki: a címben megjelenő keserűség mellett a remény is érzékelhető: talán véget ér a háború. A lapot fel is adták és szerencsésen megérkezett Brighthonba egy rokonhoz, de a művész sorsáról nincs hír [7] .

P.P. Wood, www.worldwar1postcards.com

A 19. századi zsánerképek után a szappanbuborék inkább a reklámok világában, esetleg az illusztrációk közegében jelenik meg. Az orosz születésű Erté (eredeti nevéből, Roman Petrovics Tirtov, összevont művésznév) Párizsban lett sikeres reklámgrafikus. Egyik legismertebb munkája az art deco stílusban festett kép: ezen is buborékot fúj két nő.

Erté: Bubbles, Wikiart

A művészettörténet későbbi szakaszában is lehet néhány szokványostól eltérő példát találni. Joseph Cornell 1936-as munkája a buborékfújáshoz szükséges felszerelést avatja műtárggyá, a lehetőséget a szappanbuborék születésére. A mű a New York-i Museum of Modern Art (MOMA) felkérésre készült a *Fantasztikus művészet, dada és szürrealizmus* című kiállításra. A szappanbuborék-fújó készlet Cornell első munkája az „árnyékdoboz” (shadow boxes) sorozatból, amelyben szürrealista mintára egymáshoz semmilyen módon nem köthető, talált tárgyakat társít. Ebben az esetben játékbaba-fejet, buborékfújáshoz használatos kis agyagpipát, madártojást, üveg poharat, egy régi Hold-térképet és a pisai ferdetornyot ábrázoló nyomatot tett a dobozba. A meghökkentő hatást erősíti, hogy a címben szereplő eszköz csak egyetlen tényező a komplex összeállításban. Cornell több változatban is készített ilyen című munkákat, a buborékfújás a gyermeki játékosság és a humor összetevője mellett nála a világegyetem működése iránti érdeklődést is mutatja. **[8]**

Joseph Cornell: Soap Bubble Set, Wikiart

A huszadik században a buborékfújás csak a játékosság, a gyermeki önfeledtség jelképe. A kortárs művészetben egyre inkább előtérbe kerül a természettudományok és a művészet kapcsolata, ebben az összefüggésben pedig szerepet kap a buborék. A fizika, a kémia, a biológia vagy akár a matematika szempontjából is érdekes kérdéseket vet fel a jelenség, amire a kortárs művészet is felfigyelt. Tomás Saraceno

argentín származású (jelenleg Németországban élő) művész 2010-es monumentális installációjában buborékból épített felhővárost. A több változatban **[9]** is továbbfejlesztett munkában az építész háttérű művész a buborék architektonikus lehetőségeit vizsgálta. A Berlinben **[10]** megvalósult alkotás egyszerre idézi a pókháló összetett, már-már építészeti szerkezetét és a szappanbuborékból olykor összeálló komplex kompozíciókat. A levegővel teli buborékokból létrejövő „építményen” – akár egy felnőtt ugrálóvárban – a befogadó az egymáshoz tapadó átlátszó szigetek között „lebegve” járja be a teret. Saraceno munkáiban az építészet, a geometriát és a csillagászat is összekapcsolódik. Felfújható „felhővárosaival” a klímaváltozás bőrünkön tapasztalható veszélyeire hívja fel a figyelmet.

Tomas Saraceno: Cloud Cities, Neil h, flickr.com

A berlini installációban némely buborékba növényeket ültettek, a nagyobb, levegővel teli gömbök pedig a látogatók súlyát is elbírták. A „fellegekben járó” buborék-installáció egyik későbbi változatában **[11]** valóban a szabad ég alatt valósult meg a mű. A leginkább méhkaptárra emlékeztető üvegszerkezet utópisztikus építészeti

megoldásként értékelhető. Az erőforrások kimerülésével is összefüggésben megindult kutatások a földi élet alternatív folytatására akár egy efféle kapszulából felépülő várost vetíthetnek előre. Saraceno ma is a levegő anyagtan, mégis hangsúlyos művészeti jelenlétével kísérletezik. Legújabb projektje a fenntartható fejlődés iránti elkötelezettségből született: az *Aerocene* – egy kizárólag a Nap melegével a levegőbe emelkedő „tárgy” (szatyor, sárkány, szálló installáció vagy mozgó szobor?), amely a természetes légmozgás hatására körbelebegi a Földet. A művész kifejlesztett hozzá egy „csináld magad lebegtető készletet”, amely mindenki számára könnyen beszerezhető eszközökből áll. Az előre összeállított készletet a világ különböző pontjain lehet kölcsönkérni, és a segítségével útjára indítani egy újabb szálló felfedezőt **[12]**. A szabadon repülő sárkány (vagy fenntartható művészeti projekt?) ugyanazt a gyermeki örömet csalja elő az emberből, mint a szappanbuborék.

A szappanbuborék nem pukkan szét a kortárs művészetben sem, a tudomány és művészet kapcsolatát vizsgáló kísérletek felé száll tovább.

[1] Eredetileg Marcus Terentius Varrónál jelenik meg a homo bulla, majd Erasmus *Adagia* című 1572-es (500 darabos) görög és latin aforizmagyűjteményében is feltűnik: Des Erasmi Roterodami: proverbiorum chilias prima, VII. ad persuadendum conducere proverbia. <https://jvpoll.home.xs4all.nl/back/Web/erasmusa.htm>

[2] Kris Coue – Sabine Mödersheim: *Homo Bulla: An Interview with Sabine Mödersheim*, Issue 9 Childhood Winter 2002/03. <http://cabinetmagazine.org/issues/9/coue.php>

[3] John McHale: *A műanyag Parthenon* IN: A giccs, Szerk.: Gillo Dorfles, Gondolat, Budapest 1986. 93. o.

[4] Hermann Broch: *Giccs és irányművészet* IN: A giccs, Szerk.: Gillo Dorfles, Gondolat, Budapest 1986. 67. o.

[5] Julia Kuehn: *John Everett Millais's Bubbles and the Commercialization of Art* <http://www.victorianweb.org/authors/corelli/kuehn6.html>

[6] Maev Kennedy: *Tate sets out to rescue reputation of artist tarnished by Bubbles*, The Guardian, 2007. május 16 <https://www.theguardian.com/uk/2007/may/16/artnews.art>

[7] Tony Allen: *The story of "Bubbles"* <https://www.worldwar1postcards.com/bubbles.php>

[8] <http://www.theartstory.org/artist-cornell-joseph-artworks.htm>

[9] Observatory/ Air-Port-City (Hayward Gallery, London, 2008); Biosphere (Statens Museum for Kunst, Kopenhága, 2009); Cloud Cities (Hamburger Bahnhof, Berlin, 2011), On the roof: Cloud City (Metropolitan Museum of Art, New York, 2012).

[10] Tomás Saraceno: *Cloud Cities, Hamburger Bahnhof* – Museum für Gegenwart – Berlin, 2011

[11] Tomás Saraceno: On the Roof: Cloud City, Metropolitan Museum of Art, New York, 2012

[12] <http://aerocene.org/post/2017/5/aerocene-explorer-borrowing-stations-around-the-world>

felső kép | Eduard Manet: Szappanbuborékot fújó fiú